

LA FI DE LA II REPÚBLICA I LA DEFETA AL PORT D'ALACANT

MIREIA BAÑULS, PEGO (MARINA ALTA)

JÚLIA JORDÀ, CINTORRES (ELS PORTS)

Resum: La fi de la Guerra Civil espanyola, i la desfeta al Port d'Alacant amb les seues conseqüències. L'eixida de l'*Stanbrook* i l'inici del món penitenciari franquista: els camps de concentració de los Almendros i Albaterra.

El 28 de febrer de 1939 la II República estava ferida de mort. Manuel Azaña dimitia de la presidència i continuaven les negociacions per part de la Junta de Casado per a finalitzar la guerra amb les menors represàlies possibles. Tanmateix, la promulgació de la Llei de Responsabilitats Polítiques permetia albirar la futura repressió que duria a terme el franquisme, malgrat la fi de la contesa. El destí republicà estava ja decidit, havent reconegut formalment els governs de Gran Bretanya i França el règim de Franco. Amb la caiguda de l'Exèrcit de Llevant quedaven tallades les vies de fugida cap a l'exili, excepte les marítimes. La Junta de Casado havia negociat amb Franco la possibilitat d'eixida

pel Port d'Alacant, al qual havien d'arribar bucs anglesos i francesos per evacuar a la població.¹

El 28 de març comencen a arribar els primers grups de persones, que veien el Port d'Alacant com a l'única salvació. Al mateix temps, les tropes italianes de la Divisió Littorio tractaven de bloquejar els voltants d'Alacant. A les onze de la nit del mateix dia, salpava un carboner anglés, l'*Stanbrook*, el qual havia estat transferit a una de les navilieres mixtes que treballaven per a la República espanyola durant la Guerra Civil.²

El seu capità, Archibald Dickson, ha sigut descrit per dues de les passatgeres del dit buc, Helia i Alicia González Beltrán,: "[...] estuvo en todo momento visible en su puesto. Ese hombre pequeño, fornido, llevaba la carga de su pasaje especial como si todos nosotros hubiéramos salido de él. Era responsable de nuestras vidas en el mar y también más allá: de que nos aceptaran a nuestra llegada a pesar de estar fuera de lo pactado. A mi me producía tranquilidad mirarlo; en el caos del barco, en la amalgama de rostros, cuerpos y ojos con la imagen de la angustia, el capitán era para mí el consuelo, la mano amiga que me daba confianza, no desapareció nunca de mi vida. Aunque él no me llegara a ver de cerca su mirada lo abarcaba todo."³

Tal era la personalitat del capità, que amb una capacitat d'unes 100 persones, va permetre que pujaren més de 2.500, alguns fins i tot ajudats per la seua mà. La sobrecàrrega suposà que la gent s'haguera de repartir per bodegues, compartiments i fins i tot en la coberta. Alguns hagueren de passar la primera nit drets o ajupits a causa de la manca d'espai, com afirma Juan

¹ TORRES FABRA, Ricard Camil, *Alambradas, muros y corrientes de aire. El universo penitenciario Franquista en la Postguerra del País Valenciano*, Xàtiva, Ulleye, 2013, Col·lecció Una Ullada a la Història, pp. 17-19.

² VILAR, Juan Bautista, "El viaje del Stanbrook y el exilio en Argelia, En: TORRES FABRA, Ricard Camil i ORS MONTENEGRO, Miquel, *Exilio y represión franquista. La Guerra Civil en la Comunidad Valenciana*, València, Editorial Prensa Valenciana, 2007, pp. 88-89.

³ GONZÁLEZ BELTRÁN, Helia i Alícia, *Desde la otra orilla. Memorias del exilio*, Elx, Ediciones Frutos del Tiempo, 2006, Col·lecció Frutos Secos, p. 23.

Bautista Vilar. A l'endemà atracaren en Orà (Algèria), cosa que en circumstàncies normals s'haguera fet en poc temps, i que en aquest cas va costar 22 hores.⁴

L'*Stanbrook*. www.nodo50.org

L'acollida oficial fou decepcionant, com afirma Vilar, i confirma el testimoni de les germanes González Beltrán: "Nadie nos ofrecía ni una estancia cómoda ni una vida fácil en ese país que nos acogería con mucha desconfianza."⁵ Les autoritats de la ciutat no estaven predisposades a rebre més refugiats espanyols, i impediren desembarcar de l'*Stanbrook* exceptuant algunes personalitats rellevants –que tenien intencions de continuar el viatge cap a la URSS, França o altres destins-, malalts, ancians, dones i xiquets.⁶ Els que tingueren la sort de ser acollits davall la responsabilitat de la població algeriana o immigrants espanyols que estaven allí des de principis de segle, quedaren en

⁴ VILAR, Juan Bautista, "El viaje del... op. cit. p. 89-91.

⁵ Testimoni d'Helia González Beltrán, presidenta de l'Ateneu Republicà Nazario González Monteagudo d'Elx.

⁶ VILAR, Juan Bautista, "El viaje del Stanbrook... op. cit. pp. 91-92.

llibertat. La resta, foren enviats a un centre d'acollida, que com afirma Vilar, a efectes pràctics era una presó.⁷

Tanmateix, gaudiren d'unes condicions molt millor que els que continuaven confinats dins del vaixell, sobrevivint gairebé únicament dels escassos aliments i aigua racionats i els que arribaven per part de la solidaritat de l'exterior. La manca de condicions i d'higiene dins del buc féu que s'estengueren entre els passatgers que encara quedaven dins malalties i paràsits. La por de la propagació i la pressió de la població civil produí a la força el desembarcament gradual a partir de la segona setmana. Malgrat tot, encara quedaven dins unes 1.500 persones, i fins al 27 d'abril no s'autoritzà una desinfecció general de l'embarcació i els seus ocupants. Els que baixaren a terra foren dividits en dos grans grups: els homes entre 19 i 58 anys foren dirigits als camps de treball. El segon grup, format per dones, xiquets i homes de més de 58 anys foren internats en presons o altres camps, com Molière, Carnot o Orleansville.⁸

Quant l'*Stanbrook*, com explica Juan Bautista Vilar, fou embargat per l'administració colonial fins a que algú es responsabilitzara de les despeses ocasionades pels exiliats. L'1 de maig tornà a fer-se a la mar, i mesos més tard fou enfonsat per un submarí alemany prop del Port d'Anvers, i morí la major part de la seua tripulació, incloent al capità Dickson.⁹

Una altra sort visqueren els milers de persones que quedaren –entre 12.000 i 15.000– al Port d'Alacant, amb la partida de l'*Stanbrook* el 28 de març.¹⁰ Tres dies estigueren esperant al port l'arribada de nous vaixells, que sols quedaren a l'horitzó. La desesperació anà fent-se patent davant l'espera d'uns vaixells que mai arribarien, i fins i tot alguns optaren pel suïcidi. Davant la gentada que

⁷ Com podem extreure de VIDAL, Juan Bautista, "El viaje del Stanbrook... op. cit. i GONZÁLEZ BELTRÁN, Helia i Alicia, *Desde la otra orilla...* op. cit.

⁸ VILAR, Juan Bautista, "El viaje del Stanbrook... op. cit. p. 93.

⁹ Íbidem, p. 94.

¹⁰ Pròleg de Miguel Ors Montenegro, en: GONZÁLEZ BELTRÁN, Helia i Alicia, *Desde la otra orilla...* op. cit. p. 9.

ocupava el port, una Junta d'Evacuació integrada per representants de grups polítics i sindicals, prengueren la iniciativa d'elaborar unes llistes de preferència per a evacuar a la gent en arribar els vaixells; a més, contactaren amb una Comissió Internacional formada pel representant francès Charles Tillo i cònsols d'altres països que hi havia en Alacant com el d'Argentina, el de Cuba o el de França. Es tenien informacions que alguns navilis anaven a arribar, però, els bucs de la *Mid Atlantic Company*, els quals havien servit a la República, ara es negaren, ja que al·legaven que el seu contracte havia estat fet amb Negrín i no amb Casado.¹¹

Les esperances quedaren lluny, i la por anà apoderant-se de les gents. La Junta Internacional va ficar-se amb contacte amb Gambarà, el dirigent italià per procurar l'evacuació a condició de l'entrega de les armes i l'entrada dels italians deixant el port com una zona neutra. El pacte es veié frustrat, i no quedà una altra opció que la rendició. Fou el dia 31 a les sis de la vesprada quan es procedí a l'abandonament del port, veient-se interrompuda a les deu de la nit, i continuada de nou el dia següent.¹² Eduardo de Guzmán explica aquesta entrada dels italians: "...la aparición del *Vulcano* con la bandera bicolor desplegada al viento, ametralladoras y cañones apuntando a los muelles y el desembarco de los soldados que va a poner final inmediato y dramático a nuestra estancia en el puerto; a escribir el R.I.P. definitivo sobre la tumba abierta de la Segunda República española."¹³

L'esgotament, la fam, la set i la desesperació de la situació configuraren una situació terrible, que va dur a més suïcidis, i la tirada al mar dels objectes de valors, que molts havien dut per a poder fer-ne ús allà on els deparara el futur. El periodista Eduardo de Guzmán descrivia l'evacuació del port amb les següents paraules: "Abandonamos el puerto entre una doble fila de soldados

¹¹TORRES FABRA, Ricard Camil, *Alambradas, muros y corrientes...* op. cit. pp. 22-23.

¹²Íbidem, p. 24.

¹³GUZMÁN, Eduardo de, *El año de la victoria*, op. cit. p. 34.

enemigos. Caminamos despacio y en silencio. No tenemos prisa por llegar a ningún sitio ni ganas de pronunciar una sola palabra. Cada uno carga con lo poco que pudo salvar del general naufragio, con lo que hace días pretendía llevarse para iniciar una nueva vida en tierras lejanas y extrañas; una maleta, un macuto, unos papeles o una manta. Muchos van con las manos tan vacías como su propio espíritu en esta hora de hundimiento moral y material. Sobre todos pesa, con mayor carga que los livianos equipajes, la abrumadora convicción de haber sido vencidos. Pronto envidiaremos a los muertos.”¹⁴

Amb la desfeta del port d'Alacant, Franco va comunicar el seu últim part de guerra, i amb tot, s'inicià un període repressiu, que ja havia tingut el seu inici durant els anys de la contesa, i que tindria el suport de la legislació d'un règim dictatorial, repressiu i retrògrad com fou el franquisme.

Els refugiats foren distribuïts per grups d'homes, d'ancians, dones i xiquets, sent enviats a distints llocs. D'una banda, les dones que quedaren al port 31 de març, foren empresonades en llocs improvisats i unes condicions pèssimes, com per exemple cases, reformatoris especials, cines i monestirs.

De l'altra, els homes foren conduïts al "Campo de los Almendros"¹⁵, un camp de concentració improvisat, on foren els mateixos presoners els que alçaren el filferro que havia de tancar el recinte.¹⁶ Quedà vigilat pel Cos de l'Exèrcit de Galícia, alguns membres de l'Exèrcit del Marroc i soldats italians. Serví com a lloc de reclusió mentre es pensava en una futura distribució.¹⁷ La fam dels presoners els dugué a menjar els fruits dels ametllers, l'escorça, i fins i tot les fulles, deixant sense vegetació el camp.

¹⁴ GUZMÁN, Eduardo de, *El año de la victoria. Testimonio de los campos de concentración franquista*, Madrid, 1974.

¹⁵ L'escriptor Max Aub té una novel·la sobre dit camp: AUB, Max, *El Campo de los Almendros*, México, Joaquín Mortiz, 1968.

¹⁶ TORRES FABRA, Ricard Camil, *Alambradas, muros y corrientes de aire...* op. cit. p. 90.

¹⁷ TORRES FABRA, Ricard Camil, "Introducció al món penitenciari al País Valencià", En: PAGÉS I BLANCH, Pelai (Ed.), *La repressió franquista al País Valencià. Primera Trobada d'Investigadors de la Comissió de la Veritat*. València, 3i4, 2009, p. 71.

El 7 d'abril el "Campo de los Almendros" quedà buit, ja que es va procedir a una classificació i distribució dels presos a altres llocs com el Castell de Santa Bàrbara (Alacant) o la Plaça de Bous d'Alacant i també al Camp de Concentració d'Albatera.

Albatera arribà a allotjar en condicions infrahumanes, tal i com apunta l'historiador Ricard Camil Torres Fabra, entre 16.000 i 22.000 homes en els seus set mesos d'existència, sense distinció entre els presoners, denunciats i presos polítics. Albatera es descriu com una zona insalubre per ser un terreny de saladar ple de mosquits, formà part dels camps de treball del Segura, sent conegut com Camp de Treball d'Albatera. La quantitat de presos que va allotjar era tant gran, que no els donava cap garantia de poder tenir un sostre, sent a més les construccions del camp destinats a les necessitats administratives. Els interns havien de dormir en terra, a més les condicions resultaven inhumanes, tant per les condicions higièniques com per l'escassa aigua que arribava i l'alimentació, que solia consistir en una llauna de sardines i un tros de pa compartit amb un grup de companys.¹⁸

Albatera. www.campodealbatgera.org

¹⁸ TORRES FABRA, Ricard Camil, *Alambradas, muros y corrientes de aire...* op. cit. pp. 99-101.

El 27 d'octubre de 1939, el camp d'Albatera fou clausurat i els presoners foren redistribuïts a altres centres. Fou un dels primers camps en ser tancat, i més avant ho farien els d'Alcoi, Dénia i Monòver, quedant únicament Porta Coeli.¹⁹

BIBLIOGRAFIA

- AUB, Max, *El Campo de los Almendros*, México, Joaquín Mortiz, 1968.
- GONZÁLEZ BELTRÁN, Helia i Alícia, *Desde la otra orilla. Memorias del exilio*, Elx, Ediciones Frutos del Tiempo, 2006, Col·lecció Frutos Secos.
- GUZMÁN, Eduardo de, *El año de la victoria. Testimonio de los campos de concentración franquistas*, Madrid, 1974.
- TORRES FABRA, Ricard Camil, "Introducció al món penitenciari al País Valencià", En: PAGÉS I BLANC, Pelai (Ed.), *La repressió franquista al País Valencià. Primera Trobada d'Investigadors de la Comissió de la Veritat*. València, 3i4, 2009
- TORRES FABRA, Ricard Camil, *Alambradas, muros y corrientes de aire. El universo penitenciario Franquista en la Postguerra del País Valenciano*, Xàtiva, Ulleye, 2013, Col·lecció Una Ullada a la Història.
- VILAR, Juan Bautista, "El viaje del Stanbrook y el exilio en Argelia, En: TORRES FABRA, Ricard Camil i ORS MONTENEGRO, Miguera, *Exilio y represión franquista. La Guerra Civil en la Comunidad Valenciana*, València, Editorial Prensa Valenciana, 2007.

¹⁹ Íbidem, pp. 118-119.